

- Handke K., 1995, *Polski język familijny*, Warszawa.
Puzynina J., 1990, *Słowo Norwida*, Wrocław.
Skubalanka T., 1984, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław.
Walczak B., 1994, *Co to jest język polityki?* - *Język a kultura*, t. 11, *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, red. J. Anusiewicz, B. Siciński, Wrocław.
Wilkoń A., 1987, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice.

MARIA WOJTAK

BARBARA BOGOŁĘBSKA, TRADYCJE RETORYCZNE W STYLISTYCE
POLSKIEJ. NARODZINY DYSCYPLINY. Łódź 1996, 140 s.

Związki stylistyki z retoryką dostrzegano od dawna - nie brakowało też stylistyków, którzy źródeł uprawianej dyscypliny dopatrywali się w koncepcjach retorycznych (por. Wojtak 1983 i wskazaną tam literaturę). Brakowało jednak szerszego opracowania tej problematyki ze wskazaniem natury i zakresu powiązań obu dyscyplin na tle ich dziejów (obejmujących zwłaszcza wiek XIX i początki XX) (por. Gajda 1995).

Lukę tę wypełnia bardzo dla stylistyków użyteczna i kształcąca rozprawa B. Bogolebskiej, pokazująca tworzenie się na "gruzach" retoryki tej formy refleksji nad stylistycznym ukształtowaniem tekstów, którą zwiemy stylistyką. "Zadaniem rozprawy - wyznaje autorka - jest ukazanie zjawisk retorycznych w stylistyce, tzn. prześledzenie procesu stopniowego przeistaczania się retoryki w rodzącą się naukową stylistykę, posługującą się wieloma jej pojęciami, a następnie uwalnianie się stylistyki od klasycznej retoryki" (s. 10). Mówiąc najogólniej Autorka snuje więc rozważania nad tym, jak wiedza o stylu ze składnika retoryki przekształciła się w samodzielną dyscyplinę, jak przebiegały zmiany w polskiej świadomości stylistycznej od połowy XVIII w. do roku 1914 na tle ewolucji poglądów w stylistyce europejskiej. Uzyskujemy więc bardzo interesujący obraz jedności z dorobkiem filologów europejskich a także odrębności (oryginalności) myśli w polskich podręcznikach (i innych źródłach) retoryki, poetyki, a potem stylistyki. W ten sposób autorka dokłada kamyki do mozaiki przedstawiającej stan polskiej refleksji stylistycznej (por. ostatnio opublikowane rozprawy przeglądowe: Biniewicz 1991, Gajda 1995).

Rozważania szczegółowe dotyczą:

1) rozumienia terminu *styl* (znajduje przy tym potwierdzenie przekonanie innych badaczy o trwałości niektórych definicji - por. uwagi Skubalanki - 1995 - odnoszące się do ujmowania stylu jako sposobu wysłowienia). Dodać w tym miejscu trzeba, że autorka omawianej pracy nie odtwarza jedynie i nie "konfrontuje" definicji stylu. Jej zasługą jest bardzo gruntowna i wnikliwa rekonstrukcja modeli nauki o stylu typowych dla określonej epoki (por. np. model romantycznej nauki o stylu - s. 46);

2) popularyzowanych w danym okresie zasad dobrego stylu (wzorców stylistycznych). I znów dostrzec można uniwersalność i trwałość niektórych postulowanych wyznaczników stylistycznej poprawności. Szczególnie interesujące i cenne dla stylistyka jest przypomnienie przymiotów stylu według W. Kokowskiego (por. s. 84);

3) klasyfikacji środków stylistycznych. O tym, w jak znacznej części te ustalenia utonęły w mrokach dziejów, można się przekonać, porównując rozważania B. Bogołębskiej ze stanem refleksji nad środkami stylowymi we współczesnej stylistyce odtworzonym przez B. Wyderkę (1995). Pozostaje więc tylko wyrazić przekonanie, że po lekturze omawianej rozprawy stylistycy zechcą powrócić do niektórych składników tego zapomnianego dziedzictwa.

Chcąc odtworzyć proces narodzin stylistyki, twórczyni monografii charakteryzuje sposoby pojmowania retoryki w poszczególnych okresach (klasycyzm postanisławowski, romantyzm itd.). Uwypukla przy tym znaczenie antyretorycznej reakcji, a nawet walki z retoryką, w II poł. XIX w. dla wyodrębnienia się i usamodzielnienia stylistyki. Bardzo interesujące są ponadto rozważania poświęcone pojmowaniu terminu *stylistyka* i ewolucji jego znaczenia. Początkowo obejmował on poetykę i prozaikę (a więc stylistyka mogła być utożsamiana z teorią literatury) lub w bardziej wąskim rozumieniu oznaczał jedynie opis stylu prozaicznego (por. s. 55). Jego semantyka modyfikowała się wraz z emancypacją stylistyki. Bardzo przejrzyste zmiany te pokazuje aneks 3., w którym autorka zestawia podstawowe źródła (podręczniki, słowniki itd.) i rysujący się w nich obraz pojmowania stylu, stylistyki i retoryki. Na marginesie trzeba dodać, że umieszczone w pracy aneksy stanowią wartość samą w sobie. Sprawiają ponadto, że "gwałtownie" wzrasta przydatność książki w dydaktyce uniwersyteckiej.

Relacje między stylistyką a retoryką jawią się w końcowym rozdziale rozprawy jako następująca lista zapożyczeń tej pierwszej u tej drugiej: teoria trzech stylów, fundamentalne zasady stylu (stosowność i funkcjonalność), funkcje sztuki słowa, cechy wysłowienia, klasyfikacja tropów i figur (s. 88).

Autorka eksponuje ewolucyjny charakter rozwoju koncepcji stylistycznych, zwracając uwagę na zwrotność inspiracji między retoryką a stylistyką już w XIX wieku oraz zmienność lub nakładanie się w określonym czasie kilku paradygmatów (koncepcji uprawiania) każdej z tych dyscyplin.

A oto przegląd podstawowych koncepcji w dziewiętnastowiecznej refleksji o stylu (uzupełniony o listę koncepcji współczesnych):

- koncepcja retoryczno-normatywna - stylistyka miała uczyć poprawnego mówienia i pisanie (s. 89), odejście od tej koncepcji kończy stadium przednaukowe stylistyki.;

- koncepcja ekspresywno-idealistyczna - styl był ujmowany jako spontaniczna ekspresja, stylistyka skupiała uwagę na stylach indywidualnych, traktowanych jako źródło informacji o psychice twórcy.;

- koncepcja lingwistyczno-emocjonalna (Ch. Bally) - Stylistyka zajmowała się badaniem ekspresywnych form języka i funkcjonowała jako część nauki o języku.;

- koncepcja funkcjonalno-strukturalna i inne koncepcje, które się pojawiły w XX wieku, a więc komunikatywno-pragmatyczna, semiotyczna, socjolingwistyczna, tekstologiczna oraz interstylistyka (s. 91).

Z rozważań autorki wynika, że proces krystalizacji stylistyki dokonał się w dwudziestoleciu międzywojennym. Nadano wtedy stylistyce status dyscypliny zajmującej miejsce pośrednie między psychologią a nauką o języku i estetyką (s. 94). Renesansowi retoryki w tym okresie towarzyszyły także na gruncie polskim liczne próby usamodzielnienia stylistyki. Autorka zwraca uwagę na zróżnicowanie koncepcji: lingwistyczny psychologizm reprezentowany przez Szobera, formalizm w wydaniu Wóycickiego, strukturalizm (Budzyk), stylistyka socjologiczna (Hopensztand), idealistyczna (Łempicki). Wspomniane fragmenty pracy, choć mające postać lakonicznego wywodu, są o tyle cenne, że pozwalają dookreślić bardziej precyzyjnie niż to było dotąd robione bezpośrednie korzenie dyscypliny (w polskim wydaniu) i zobaczyć, co jest dziedzictwem, a co zostało odrzucone. Daje to także podstawę do reinterpretacji tradycji. Dodać trzeba, że pracę tę już po części wykonano (por. omówienie w rozprawie Gajdy 1995).

Podsumowując swoje rozważania, autorka wydobywa i pokazuje zakres wspólnoty (pokrewieństwa) między retoryką i stylistyką. Obie jawią się więc jako nauki z pogranicza językoznawstwa i literaturoznawstwa. W obu tych dziedzinach wyodrębnia się aspekt teoretyczny i aspekt stosowany (praktyczny). Wspólny im jest ponadto aspekt teleologiczny. Obie mają charakter interdyscyplinarny (s. 102-103).

Gdy mówimy o płaszczyźnie spotkań stylistyki i retoryki, powinniśmy, w świetle ustaleń autorki, zwrócić jeszcze uwagę na: problem wartości (tu przydałyby się odwołania do koncepcji Mayenowej i Bartmińskiego oraz zreferowanie polemicznego stanowiska Skubalanki - 1995); zagadnienie tzw. stylu "mówniczego", problemy genologiczne (zwłaszcza sprawy związane z charakterystyką gatunków zakorzenionych w tradycji retorycznej) (por. s. 105-106).

Autorka ukazała związki wiedzy o stylu (tak najprościej można definiować stylistykę, choć pojęcie stylu nie należy do precyzyjnie zdefiniowanych) z retoryką oraz scharakteryzowała proces wyodrębniania się stylistyki jako samodzielnej dyscypliny (na tle zmiennych losów retoryki), odwołując się do hipotezy T. S. Kuhna, który mówi, że powstawanie, rozwijanie i odrzucanie paradygmatów jest czynnikiem rozwoju nowych dyscyplin naukowych. W uzupełnieniu tych bardzo cennych i inspirujących rozważań można by się jeszcze pokusić o charakterystykę znamiennego rozłamu w stylistyce, a więc wyodrębnienia się stylistyki literaturoznawczej i językoznawczej (por. uwagi Gajdy 1995).

Podsumowując wrażenia z lektury książki B. Bogołębskiej, trzeba powiedzieć, że w dobie kolejnych przełomów i rozdroży trudno sobie wyobrazić stylistykę, który nie miałby potrzeby i ochoty zapoznania się z tym opracowaniem.

Literatura:

- Biniewicz J., 1991, *Stylistyka polska w latach 1965-1990. - Synteza w stylistyce słowiańskiej*, Opole.
- Gajda S., 1995, *Styl i stylistyka. Zagadnienia ogólne. - Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole.
- Skubalanka T., 1995, *O stylu poetyckim i innych stylach języka*, Lublin.
- Wojtak M., 1983, *Próba charakterystyki orientacji badawczych we współczesnej stylistyce*, "Poradnik Językowy", z. 3.
- Wyderka B., 1995, *Środki stylowe. - Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole.

MARIA WOJTAK